

ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ НОВОЗАВІТНИХ ТЕРМІНІВ

Принципи біблійних перекладів

Біблійні переклади, як і всі інші переклади у стародавньому світі, традиційно створювалися за принципом максимальної буквральності чи дослівності, що призводило до певної неприродності перекладу. Цей принцип був характерний для всіх тлумачів давнини і залишається притаманним багатьом сучасним перекладачам. Зараз у літературному світі панує і все більш розповсюджується у церквах альтернативний принцип т. зв. «сміслового» або «функціонального» перекладу, що ставить собі за мету передати перш за все і головним чином зміст тексту, використовуючи всі лексичні, фразеологічні та ідіоматичні можливості мови-реципієнту, часто шляхом повної перебудови фраз, практично шляхом переказу. Звісно, це означає внесення у переклад певного тлумачення. Таким шляхом ідуть багато сучасних перекладів, орієнтованих на широку публіку, на кшталт «живих біблій».

Проте відомо, що в Писанні є багато «темних», загадкових місць, незвичних ужитків тих чи інших слів і зворотів, щодо яких дослідники далекі від згоди. Вибір одного тлумачення і внесення його у переклад обмежує доступ читача до первинного змісту, часто глибокого і багатомірного. Дослівний же переклад підсилює можливості такого доступу, хоча часто-густо має своїм результатом незрозумілий і незграбний текст. І все ж таки, коли йдеться про тексти, що традиційно вважались священними, краще, як видається, дати читачу більш формально точний і тому важчий, темніший, загадковіший текст, дещо пояснивши чи прокоментувавши його у примітках, ніж звузити його багатство і глибину до якоїсь одної обраної тлумачем інтерпретації. Безумовно, найкращим рішенням була б «золота середина» між крайнощами обох підходів. Одним із найтонших і водночас найточніших,

найбільш виражених сучасних перекладів є рос. переклад С. С. Аверинцева.

Особливості Нового Завіту

Переклад такого складного і багатомірного тексту, яким є текст Нового Завіту, висуває особливі вимоги до перекладача і викликає особливі труднощі. А саме, текст НЗ написаний грецькою мовою, але з сильною семітською основою, що закладена у мисленні його авторів. Цей семітський субстрат є своєю чергою неоднорідним, бо складається із власне гебраїзмів, потім т. зв. «септуагінтізмів» (особливостей Септуагінти, гр. перекладу з гебр. Старого Завіту), нарешті арамеїзмів чи арамейської підоснови. Далі, свій внесок додає і схрещення кількох культур: палестинської (яка, в свою чергу несе в собі давньоєврейський, арамейсько-сирійський та інші східні шари) і греко-римської.

Якщо переклад є реконструкцією певного тексту рідною мовою – так, ніби він був написаний нею – і ми перекладаємо з греки, постає питання: що робити, перш за все, із семітськими нашаруваннями? Якщо ми спробуємо передавати їхній смисл, отримаємо дещо штучну ситуацію, бо автори НЗ переважно залишали семітські звороти у дослівній їх передачі (тобто за принципом не «функціонального», а буквального перекладу, чому, власне, вони і присутні там саме як семітизми). Завдяки традиції багато таких зворотів увійшло до складу слов'янських мов, зокрема української, стало приказками, прислів'ями тощо. Отже, видається доречним залишати їх саме семітизмами («біблеїзмами»), бо це виправдано звиклістю до них вітчизняного читача.

Особливості українських перекладів Біблії

Наразі маємо три основних укр. переклади Біблії (не враховуємо перший переклад Куліша, Пулюя і Нечуй-Левицького як очевидним чином мовно застарілий): митр. Івана Огієнка (перше видання Нового Завіту 1942,

повної Біблії 1958 р.; нижче скорочено Ог), «римський переклад» о. Івана Хоменка (перше видання 1962 р.; нижче Хом) і Українського Біблійного Товариства (1997 р.; нижче УБТ), автором якого є о. Рафаїл Турконяк, а редакція здійснена на чолі з Д. Степовиком. З них перший є більш буквальним, в науковому відношенні орієнтованим на старе і переважно православне біблієзнавство; він виконаний під значним впливом рос. Синодального і церковнослов'янського перекладів. Другий значно ближчий до «функціонального» підходу, зорієнтований на більш нову і західну біблеїстику (з перекладів — переважно на т. зв. Єрусалимську Біблію). При створенні третього перекладу УБТ початковий надто дослівний варіант Турконяка було відредаговано з намаганням балансувати між досягненнями двох попередніх перекладів, без дотримання чітких наукових і богословських принципів. (Крім згаданих перекладів, виходило кілька видань Нового Завіту з окремими поновленнями і виправленнями Огієнківського перекладу на Заході та в Києві за радянських часів.)

Науковим перекладом Нового Завіту було б якомога точне (тобто настільки дослівне, наскільки дозволяє мова-реципієнт) відтворення сучасною мовою гр. тексту, що точно передавало б семітисми та інші незвичні звороти (які виникли з часто до кінця незрозумілих нам причин), причому у випадку укр. перекладу нерідко доводилося б відступати у бік слов'янізмів. Звісно, це зробило би читання перекладу (як і будь-якої наукової праці) не простим і потребувало б зусиль і співпраці від читача. Безумовно, науковий переклад має супроводжуватися докладним історико-філологічним коментарем. Не в останню чергу перешкодами читанню такого перекладу було б незвична для традиційного сприйняття передача деяких термінів і зворотів.

Наведемо кілька прикладів труднощів перекладу новозавітних текстів. На цьому першому богословському семінарі обмежимося лише окремими термінами із синоптичних Євангелій. Основні джерела —

спеціалізовані словники, переважно BAGD, іноді також EDNT і TDNT, переклади і наукові коментарі до книг Нового Завіту (скорочення див. у кінці).

1. **Εὐαγγέλιον** (спочатку — у світській еллінській мові і також $\eta\gamma\omega\gamma\iota\sigma\mu\acute{o}\varsigma$ $b\acute{e}\sigma\delta\omicron\rho\acute{\alpha}$ у Старому Завіті — нагорода за добру звістку, особливо у військових і політичних контекстах, потім сама ця добра звістка) звичайно залишається у нас без перекладу: *євангеліє*, хоча мало б перекладатись *благовістя* чи *благовість*, як **εὐαγγελιστῆς** *благовістник* (Діян. 21:8, Еф. 4:11, 2 Тим. 4:5 в Ог, але в Хом *євангелист*, в УБТ *євангелист* в Діян., *благовістник* в Еф. і 2 Тим.). Так за зразком euangelium Вульгати (Пешитта також у Мк. 1:1, де мабуть маєтсья на увазі книга, і Рим. 1:1.9.16 та ін.: $\epsilon\upsilon\alpha\gamma\gamma\epsilon\lambda\iota\sigma\mu\acute{o}\varsigma$) у всіх нім. і пол. перекладах, але в англ. більш традиційних gospel, тоді як в нових — переважно good news. Франц. версії мають la bonne nouvelle (LSG завжди у Євангеліях, а FBJ і ТОВ іноді la Bonne Nouvelle), але також l'Évangile (DRB завжди, FBJ і ТОВ часто, напр., Мк. 8:35, і особливо у Посланнях), часто у сполученнях l'Évangile de Dieu, l'Évangile de Fils.

Інші укр. варіанти *радїсна* чи *добра звістка* або *новина* менш прийнятні головним чином через втрату цільності слова. Крім того, у НЗ $\epsilon\upsilon\alpha\gamma\gamma\epsilon\lambda\iota\sigma\mu\acute{o}\varsigma$ зустрічається виключно у значенні звістки Бога, зверненої до людей (на відміну від класичної літератури і Старого Завіту, де воно вжите як у світському, так і в релігійному контекстах). Тому тут цілком доречні незвичність і піднесеність *благовістя* щодо побутової мови. Нарешті, шкода було б не скористатись традиційною для слов'янських слів відповідністю $\epsilon\upsilon = \text{благо}$.

Дієслово **εὐαγγελίζω**, виходячи з вищесказаного, найкраще перекладати *благовістувати* чи *благовістити*. Вульгата знову залишає без перекладу: euangelizo

франц.	англ.	нім.	пол.	Ог	Хом	УБТ
annoncer la Bonne Nouvelle	to preach gospel; the good news; proclaim the good news; preach	predigen Evangelium; verkünden gute Botschaft	głosić Ewangelię; głosić Dobrą Nowinę; opowiedzieć Dobrą Nowinę	звіщати Добру Новину; благовістити; звіщати Євангелію	проповідувати Добру Новину; звіщати; благовістити;	звіщати Добру Новину; благовістити

Назва свята Εὐαγγελισμός Благовіщення іде від Лк. 1:19:

ἐγὼ εἰμι Γαβριήλ ὁ παρεστηκὼς ἐνώπιον τοῦ θεοῦ καὶ ἀπεστάλην λαλῆσαι πρὸς σὲ καὶ εὐαγγελίσασθαί σοι ταῦτα
 Я Гавриїл, що стою перед Богом, і мене послано з тобою говорити та **принести** тобі цю **благовість** (Хом).
 ... **звістити** тобі про цю **Добру Новину** (Ог);
 ... **благовістити** тобі це (УБТ)

Пешитта і Вульгата мають *благовістити*: **אָנְדערן** tibi evangelizare, всі інші — *звіщати добру новину* (bring (tell, give) you this good news; t'annoncer cette bonne nouvelle; diese frohe Botschaft zu bringen, dir dies zu verkündigen).

2. Κύριος. Тут точність, здається, потребує відмови від *Господь* стосовно Ісуса, адже κύριος означає «пан» або «господар», бо воно первісно не несло конотацій божественності, які несе для нас слово *Господь*. Але ситуація надзвичайно ускладнюється походженням і вживанням κύριος у Септуагінті.

3. Χριστός означає *помазаний* чи *помазаник*, бо є перекладом (а не транскрипцією) відповідних гебр. і арам. слів, отже повинно було б перекладатись, а не залишатись без перекладу.

4. Так само **ἀπόστολος** означає *посланець* і мало б так і перекладатись, а не бути залишеним без перекладу.

5. Царство у виразах «Царство Небесне» і «Царство Боже» точніше передавалось би за змістом євр. поняття, що лежить у його основі, як «царювання» – процес або, ще вірніше, стан, а не регіон під владою, як мимоволі штовхає розуміти наше «царство». Отже, замість «Царства Божого (Небесного)» мало б бути «царювання (чи володарювання) Бога» або «царювання Небес», тобто знову-таки Бога (за євр. звичаєм заміняти слова, що позначають Бога, іншими словами).

6. βαπτίζω *занурювати, обмивати* у нас передається майже завжди в УБТ «хрестити», в Ог і Хом «христити»; відповідно **βάπτισμα**, **βαπτισμός** *занурення, обмивання* — «хрещення», «хрищення»; **βαπτιστής** *занурювач, обмивач* — Хреститель, Христитель. Показові винятки:

Мк. 7:4

ἀπ' ἀγορᾶς ἐὰν μὴ βαπτίσωνται* οὐκ ἐσθίουσιν, καὶ ἄλλα πολλὰ ἐστὶν ἃ παρέλαβον κρατεῖν, βαπτισμοὺς ποτηρίων καὶ ξεστῶν καὶ χαλκίων.

et a foro nisi **baptizentur** non comedunt et alia multa sunt quae tradita sunt illis servare **baptismata** calicum et urceorum et aeramentorum et lectorum

н̄ ѿ торжницѧ, ѡце не покрѣплютѧ, не їдѡтъ. Н̄ ѿна мнѡга сѣтъ, їже прїѡша держати: покрѣснїѧ стклѡнницѧмъ н̄ чвѡнѡмъ н̄ котлѡмъ н̄ ѡдрѡмъ.

вернувшись з ринку, вони [= юдеї] ні їдять, поки не **вмиються**. Багато є й іншого, що вони прийняли, щоб додержувати: **миття** чаш, і глеків, і мідяного посуду (Ог).

*Син. і Vat. кодекси мають *ραντίσωνται* *окроплюються*, і так у вид. Westcott-Hort.

Пешигта і Вульгата передають звичайними термінами для хрещення: *בָּרְטַלְטָא ... רְבִּילְטָא* *ἱρτμε ... ἁπτιμμε* *baptizentur ... baptismata*, тоді як ц.-слов. цілком коректно: *ѡце не покрѣплютѧ, не їдѡтъ ... покрѣснїѧ стклѡнницѧмъ н̄ чвѡнѡмъ*.

Лк. 11:38

ὁ δὲ Φαρισαῖος ἰδὼν ἐθαύμασεν ὅτι οὐ πρῶτον ἐβαπτίσθη πρὸ τοῦ ἀρίστου.

Phariseus autem coepit intra se reputans dicere quare non **baptizatus** esset ante prandium

Фарїсеї же бѣдѣвъ днѣсѧ, їакъ не прѣжде крестїсѧ* прѣжде ѡбѣда.

Фарисей же, побачивши це, здивувався, що перед обідом Він перш не **обмився** (Ог).

* не перѣче оумьсѧ

Тут Пешигта, Вульгата і також ц.-слов. відтворюють звичайними термінами для хрещення. Пор. також *βαπτισμός* у Євр. 9:10.

Всі ці слова (як і наступне «воскрешати») жодним чином не повинні були б викликати асоціації з хрестом. Безумовно, важко відхилити усталений переклад «хрестити», «хрещення», «Хреститель», замінивши ці слова на, припустимо, «омивати», «омиття», «Омиватель», як це спробували зробити для рос. Кузнецова («омывать», «омовение») і для англ. — Complete Jewish Bible (to immerse, immersion, Yochanan the Immerser). Якщо останній переклад

послідовно дотримується цієї концепції, то в Кузнецовой все ж таки Ἰωάννης ὁ βαπτιστής залишився «Иоанном Крестителем», а «крестить(ся)» залишилося у Мт. 28:19 (про заповіт хрестити всі народи), 1 Кор. 1:17 (протиставлення хрещення і благовістя), 15:29 (про хрещення «за мертвих»).

Однак слід відмітити цікаве рішення цих двох перекладів у загадковому випадку, коли *βαπτίζω* пов'язане із стражданнями і смертю (Мк. 10:38, Лк. 12:50, Рим. 6:3–4, Кол. 2:12). Особливо показовими і таємними здаються слова Ісуса:

δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον ὃ ἐγὼ πίνω ἢ τὸ **βάπτισμα** ὃ ἐγὼ **βαπτίζομαι** **βαπτισθῆναι**;

Точніше: *Чи можете пити ту чашу, що я п'ю, чи зануренням, яким я занурююсь, зануритися?*

Для пояснення цього зв'язку словники і коментатори наводять низку посилань на клас. авторів, де βαπτίζω вжито у негативних контекстах, але насправді всі ці посилання не пасують до нашого випадку. Це, напр., у Плутарха, *Гальба* 21, про Отона, що πεντακισχίλιων μυριάδων

^{CJB} Can you drink the cup that I am drinking? or **be immersed** with the **immersion** that I must undergo?

Кузнецова має прим.: «дословно: “погрузиться [в воду], как Я погружаюсь”, что символизировало страдания и смерть (ср. Пс 41:8; Лк 12:50)».

βάπτισμα δὲ ἔχω **βαπτισθῆναι**, καὶ πῶς **συνέχομαι** ἕως ὅτου τελεσθῆ. Я маю **хреститися хрещенням**; і як важко Мені, поки звершиться! (УБТ)

7. Подібно до цього **ἐγείρω** *підіймати, будити* у певних контекстах передається «**воскрешати**» [Mt 10:8; J 5:21; 12:1, 9, 17; Ac Ac 3:15; 4:10; 5:30; 10:40; 13:37; 26:8; Ro 4:24; 8:11; 10:9; 1 Cor 6:14; 15:15ff; 2 Cor 1:9; 4:14; Gal 1:1; Eph 1:20; Col 2:12; 1 Th 1:10; Hb 11:19; 1 Pt 1:21; IMg 9:3; Pol 2:1f; AcPlCor 2:6; ITr 9:2. — BAGD], у пасивному стані — «**воскреснути**» [Mt 14:2; 16:21; 17:9; 26:32; 27:52; Mk 6:14; 12:26; Mk 14:28; 27:64; Lk 7:22; 9:7; 20:37; Lk 24:6; J 2:22; 21:14; 1 Cor 15:15f, 29, 32, 35, 44, 52; Ro 6:4, 9; 7:4; 1 Cor 15:12f, 20; 2 Cor 5:15; 16:6; 2 Ti 2:8; 28:7; 17:23; 26:34; Ro 4:25; ITr 9:2; AcPlCor 2:27; 2:31. — BAGD]. Але

Mark 10:38

Чи можете ви пити ту чашу, котру Я п'ю, і **хреститися хрещенням**, котрим Я **хрещуся?** (УБТ)

ὀφλήμασι βεβαπτισμένον *затоплений п'ятдесятьма мільйонами боргів*; у Харитона Афродизійського 2.4.4 βαπτίζόμενος ὑπὸ τ. ἐπιθυμίας *затоплений пристрастю*; у «Житті Езопа» λύπη βαπτίζόμενος *занурений у скорботу*; у Ахіла Татія 3.10.1 πλήθει βαπτισθῆναι *какὼν занурений у безліч злиднів*; в Іс. 21:4 ἡ ἀνομία με βαπτίζει *беззаконня затопило мене*). Вищезгадані перекладачі пропонують такі рішення:

Можете выпить чашу, которую Я пью, или **погрузиться в пучину**, в которой Я **омываюсь?** (Кузнецова)

Luke 12:50

^{CJB} I have an **immersion** to undergo – how pressured I feel till it's over!

В **пучину** Мене предстоит **погрузиться**, и как Я томлюсь, пока в ней не **омоюсь!** (Кузнецова)

тут можна спробувати послідовно передавати звичайними значеннями «підіймати», «підійматися», «вставати» (як це цілком природно у лат. suscito і resurgo, англ. raise, франц. ^{TOB} relève, нім. ^{HRD} erwecken чи навіть auferwecken і auferstehen, як у більшості нім., пол. ^{BGP} wzbudzić), бо часто контекст підказує, як треба розуміти той чи інший зворот: «підняти (чи розбудити) з мертвих», «встати (чи прокинутися) з мертвих».

8. Не варто перекладати слово **амінь**. Це гебр. слово залишено без перекладу в гр. тексті, але ще важливіше те, що його вживання Ісусом не має жодних прецедентів у всій давній літературі (про це див. И. Иеремияс, *Богословие Нового Завета*, § 3.4). З відомих нам перекладів **амінь** без перекладу залишає німецький «Переклад єдності» (*Einheitsübersetzung*).

9. **Гένεσις** походження, генеза, виникнення, становлення. Вжито у Мт. 1:1, 18; Лк. 1:14; Як. 1:23, 3:6. Але всі ці місця не прості. У клас. літературі цей термін означає **походження** від предків і також **народження**. Напр., у Діодора XVII.51.3 жрець храму Аммона Александру Македонському: *а доказом [твого] походження від бога буде велич успіхів у [твоїх] справах* (τεκμήρια δ' ἔσεσθαι τῆς ἐκ τοῦ θεοῦ γενέσεως τὸ μέγεθος τῶν ἐν ταῖς πράξεσι κаторθωμάτων); Арриан, *Анаб.* VII.29.3 *А те, що він підносить своє походження до бога — і це мені не видається великою*

провиною (ὅτι δὲ ἐς θεὸν τὴν γένεσιν τὴν αὐτοῦ ἀνέφερεν, οὐδὲ τοῦτο ἐμοὶ δοκεῖ μέγα εἶναι αὐτῷ τὸ πλημμέλημα); Діодор II.5.1 про народження Семіраміди; IV.39.2 про процес усиновлення Геракла Герою: *Гера піднялася на ліжку і, прийнявши Геракла до [свого] тіла через одяги, скинула на землю, наслідуючи справжні полози* (τὴν Ἦραν ἀναβᾶσαν ἐπὶ κλίνην καὶ τὸν Ἡρακλέα προσλαβομένην πρὸς τὸ σῶμα διὰ τῶν ἐνδυμάτων ἀφεῖναι πρὸς τὴν γῆν, μιμουμένην τὴν ἀληθινὴν γένεσιν); Бут. 40:20, Ос. 2:5 *ἡμέρα γενέσεως* — день **народження**; Йосиф Флавій, *Юд. древн.* II.215 [9.3] *бо ця дитина, боячись народження якої єгиптяни вирішили знищувати тих, хто народжується від ізраїльтян, твоїм буде [сином]* (ὁ παῖς γὰρ οὗτος, οὗ τὴν γένεσιν Αἰγύπτιοι δεδιότες κατέκριναν ἀπολλύναι τὰ ἐξ Ἰσραηλιτῶν τικτόμενα, σὸς ἔσται). В НЗ значення **народження** очевидне в Лк. 1:14.

καὶ ἔσται χαρὰ σοὶ καὶ ἀγαλλίασις καὶ πολλοὶ ἐπὶ τῇ γενέσει αὐτοῦ χαρήσονται.

Лк. 1:14

І буде тобі радість і веселість, і багато з його **народження** радітимуть (Хом).

Але в обох місцях Матвія не зовсім зрозуміло, йдеться про походження чи народження.

Мт. 1:1

	Букв. пер.	ц.-слов.	Хом	Ог, УБТ
Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ	Книга походження Ісуса Помазаника	Книга родствἱ ἰησα χρίστα	Родовід Ісуса Христа	Книга родоводу Ісуса Христа

Пешитта має «Книга **народження** (ספר דילידותה כחבא די ירוחה כחבא) ^{MRD}The book of the nativity) (але, мабуть ספר דילידותה можна розуміти і як походження — за відсутністю філософського відповідника, — бо

власне народження у Мт. 1:18 ספר דילידה, у Лк. 1:14 ספר דילידה), Вульгата – «Книга **походження** (або **народження**)» (liber generationis; у Лактанція generatio deorum *генеалогія богів*, назва поеми Гесіода).

Російські й західні переклади: «**Родословіє**» (СП), «**Родословная**» (РБО, ^{LSG}Généalogie, ^{EIN,HRD}Stammbaum, ^{BTP}Rodowód), «Книга про **народження**» (Книга о рождении КП, ^{BGP}Księga o rodzie), «Книга (або Список) **походження**» (Книга происхождения Аверинцев; ^{KJV}The book of the generation, ^{NEB}A table of the descent, ^{FBJ}Livre de la genèse, ^{TOB}Livre des origins, ^{L45}das Buch von der Geburt, ^{ELB}Buch des Ursprungs; пор. з перекладами 1:18 нижче); «Книга **покоління**» (^{BBE}The book of the generations, ^{ELO}Buch des Geschlechts); «Книга (або Запис або Сувій) **генеалогії**» (^{ESV,NAS,NAU,RSV}The book of the genealogy, ^{NIV,NET}A record of the genealogy, ^{NJB}Roll of the genealogy, ^{NRS}An account of the genealogy).

Виразом βίβλος γενέσεως Септуагінта передає гебр. вираз סֵפֶר הַיְלֻדוֹת *sēper tôldōt* книга (власне: сувій) *нащадків* (або: *покоління*) (Бут. 5:1, і також βίβλος γενέσεως у Бут. 2:4 передає одне слово הַיְלֻדוֹת *tôldōt*) у

значенні «генеалогія», «родовід». Цей вираз не властивий гр. мові, яка має власний відповідний термін *γενεαλογία*. Від Βίβλος γενέσεως Септуагінти іде ц.-слов. *кні́га быт'ї̀а* у значенні «книга походження». Оскільки це назва першої Мойсеевої книги, деякі вважають (див. коментар Davies & Allison, ICC, 1988), що у Матвія це заголовок до всього Євангелія, і тоді його треба розуміти у такому ж сенсі: «Книга походження (быт'ї̀а) Ісуса Христа», так би мовити, нова *Книга Буття*, оскільки у Христі – «нове створіння». Є також припущення, що цим виразом позначається історія Ісуса (пор. ^{LUT}das Buch von der Geschichte; Діодор I.10.3 про історію людства: ἡ γένεσις τῶν ἀνθρώπων *походження* — [= історія] *людей*; Схолії на Аполлонія Родосського III.1-5α δύο ἱστοροῦνται γενέσεις Μουσῶν — *розповідають про два походження* [= історії] *Мойсея*).

Мт. 1:18

Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ γένεσις οὕτως ἦν.	Народження ж Ісуса Христа сталося так (Ог).	Что до Иисуса Христа, происхождение Его совершилось так (Аверинцев).
---	--	---

^{FBJ} Or telle fut la genèse de Jésus Christ	^{TOB} Voici quelle fut l'origine de Jésus Christ	^{ELB} Mit dem Ursprung Jesu Christi verhielt es sich aber so
--	--	--

Тут пізні рукописи, багато отців Церкви і візантійська традиція (*textus recertus*) замість *γένεσις* читають *γέννησις*, тобто власне *народження* (це слово зустрічається у НЗ тільки у пізніх манускриптах лише тут, у Лк. 1:14, 1 Йн. 5:18). Якщо прийняти читання *γένεσις* (очевидно, оригінальне) у значенні «походження», можливий сенс цього вірша: «А походження Ісуса Христа було таким» – і розповідається не стільки про

Його *народження*, скільки перш за все про Його *походження* від Святого Духа. Див. переклад Аверинцева і його коментар: *Альфа и Омега*, № 2, М., 1994, с. 112, і Аверинцев, *София-Логос. Словарь*, 2006, с. 707, а також Davies & Allison). Пор. переклади FBJ, TOB, ELB. Всі інші переклади мають «народження».

Два пасажі в Якова спричинили багато коментарів через свою темність.

Як. 1:23

εἴ τις ἀκροατὴς λόγου ἐστὶν καὶ οὐ ποιητής, οὗτος ἔοικεν ἀνδρὶ κατανοοῦντι τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἐν ἐσόπτρῳ.

quia si quis auditor est verbi et non factor hic comparabitur viro consideranti vultum **nativitatis** suae in speculo

Зане́ йще́ ктò сьць
слы́шатель слòва, а не
творець, таковы́й оуподобнѣа
мѣждѣ смотряюцѣмъ лицѣ
бытїа́ своегò въ зерцалѣ:

Бо хто лише слухає слово, але його не чинить, той подібний до чоловіка, що розглядає у дзеркалі обличчя, **яке має від природи** (Хом).

Хто слухач слова, а не виконавець, той подібний людині, що риси обличчя свого розглядає у дзеркалі (Ог)

Тут γένεσις, очевидно, означає *життя, існування*. Ряд перекладів взагалі ігнорують тут γένεσις (Пешигта, NIV, NRS, NJB, NET, CSB, FBJ, EIN, Ог), Вульгата і ц.-слов., як звичайно, передають буквально: vultus nativitatis, **лицѣ бытїа́**. Інші переклади мають переважно *природне обличчя* (natural face, face naturelle, natürliches Gesicht, ^{HRD} das Gesicht, das die Natur ihm gab, naturalne odbicie) або *обличчя від народження* (^{TOB} le visage qu'il a de naissance), *рідне обличчя* (Теодор Беза: faciem suam nativam, ^{L45} leiblich Angesicht); цікаві рішення: ^{FBJ} qui observe sa physionomie dans un miroir, ^{MNT} das Aussehen seines Gewordenseins.

BAGD перекладає τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ «своє **природне** обличчя» і коментує: «тобто такий, яким він виявився по суті, як він насправді виглядає» (*his natural face*, i.e. the way he has turned out to be, the way he really looks). Пор. Платон, *Федр* 252d, де γένεσις може бути потрактоване і як «народження», і як «існування, життя»: *Залежно від*

того, до оточення якого з богів людина належить, вона шанує і в міру власних сил наслідує у своєму житті свого бога, поки її ніщо не зіпсувало й поки триває її перше існування (пер. Йосипа Кобова) (οὐ ἕκαστος ἦν χορευτής, ἐκεῖνον τιμῶν τε καὶ μιμούμενος εἰς τὸ δυνατὸν ζῆ, ἕως ἂν ἦ ἀδιάφθορος καὶ τὴν τῆδε πρώτην **γένεσιν** βιοτεύη). Елії Арістид, Ἀπελλᾶ γενεθλιακός 30, 27: οἱ ... τῆς **γενέσεως** ἐνιαυτοί — *роки життя*. Також Юдита 12:18 *І каже Юдита: «Авжеж, пане, буду пити, бо сьогодні життя моє звеличилось у мені більше, ніж у всі дні життя мого»* (καὶ εἶπεν Ιουδιθ πίομαι δὴ κύριε ὅτι ἐμεγαλύνθη τὸ ζῆν μου ἐν ἐμοὶ σήμερον παρὰ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς **γενέσεώς** μου); Муд. 7:5 *Ніякий бо з царів не мав іншого початку існування* (Хом) (οὐδεὶς γὰρ βασιλέων ἐτέραν ἔσχεν **γενέσεως** ἀρχήν).

Як. 3:6

καὶ ἡ γλῶσσα πῦρ· ὁ κόσμος
τῆς ἀδικίας ἡ γλῶσσα
καθίσταται ἐν τοῖς μέλεσιν
ἡμῶν, ἡ σπιλοῦσα ὄλον τὸ
σῶμα καὶ φλογίζουσα τὸν
τροχὸν τῆς **γενέσεως*** καὶ
φλογιζομένη ὑπὸ τῆς γεέννης.

et lingua ignis est universitas
iniquitatis lingua constituitur
in membris nostris quae
maculat totum corpus et
inflammat rotam **nativitatis**
nostrae inflammata a gehenna

Ἡ ἄζβίκκ Ὄγнь, лѣпота
неправды: ἰνῆε ἡ ἄζβίκκ
водворάεττα βο οἴδατх
νάσηηх, иквернὰ вгὲ τ'ѣло, ἡ
πλὰ κόλο **ροждѣнїа** нáшегω,
ἡ ὠπλάαττα ὦ γεένны:

Г язык то огонь. Як світ
неправости, поставлений так
поміж нашими членами, язык
сквернить усе тіло, запалює
круг **життя**, і сам
запалюється від геєни (Ог).

Г язык — вогонь, світ
неправди! Язык, вміщений
серед наших членів, бруднить
усе тіло, запалює круг
нашого **існування**,
запалений і сам вогнем
пекельним (Хом).

* Сін. код., незначні рукописи, Вульг., сир. та ефіоп. версії мають додаток ημων.

Вульгата: rota nativitatis nostrae, ц.-слов.: κόλο ροждѣнїа нáшегω,
Т. Беза: rota geniturae nostrae. ^{KJV} the course of nature, ^{NIV, ESV} the whole
(entire) course of his life, ^{RSV} the cycle of nature, ^{NAU} the course of our life,
^{NJB} the whole wheel of creation, ^{NET} the course of human existence, ^{CSB} sets the
course of life, ^{DRB} tout le cours de la nature, ^{FBJ} le cycle de la création, ^{LSG} le
cours de la vie, ^{TOB} le cycle de la nature, ^{L45} an allen unsern Wandel, ^{LUT} die
ganze Welt, ^{ELB} den Lauf des Daseins, ^{SCH} den Familienkreis, ^{EIN} das Rad des
Lebens, ^{MNT} den Kreis des Gewordenseins, ^{BTP} krąg życia.

Вираз ὁ τροχὸς τῆς γενέσεως *колесо народження* або *існування* був
технічним терміном орфіків. Симпліцій з посиланням на Орфея вживає
фразу «в **колесі** долі та **існування** (чи **породження**)» (ἐν τῷ τῆς
εἰμαρμένης καὶ **γενέσεως τροχῷ**, *Коментар на Aristot. Cael.*, 168b, 24ff.; cf.
Orph. Fr. 229 і 230 [тут і нижче посилання за TDNT, s.v. γίνομαι, та
M. Dibelius, *James*, Hermeneia, 1976]), також знаходимо в орфічних
авторів: «**коло породження**» (κύκλος τῆς γενέσεως), «**коло часу**»

(κύκλος χρόνου), «**колесо долі**» (ὁ τῆς μοίρας τροχός) (E. Rohde, *Psyche*).
За Проклом, «Одне спасіння душі пропонується Деміургом: звільнення
від **кола становлення** і багатьох хиб і безглузлого життя» (μία σωτηρία
τῆς ψυχῆς αὐτῆ παρὰ τοῦ δημιουργοῦ προτείνεται **τοῦ κύκλου τῆς γενέσεως**
ἀπαλλάττουσα καὶ τῆς πολλῆς πλάνης καὶ τῆς ἀνηνύτου ζωῆς, *In Tim.* 3).
Фокилід наводить прислів'я: «всім спільні лиха, життя — колесо, щастя
нестале» (κοινὰ πάθη πάντων, ὁ βίος τροχός, ἄστατος ὄλβος). Можна
навести подібні вислови рабинів: «є колесо у світі», «світ є колесо»,
хоча вони вважаються грецьким впливом на юдаїзм. Коментатори
вважають, що вираз ὁ τροχὸς τῆς γενέσεως із містично-філософського
середовища поступово потрапив до побутового вжитку як приказка, і
звідси його бере ап. Яків. Ісідор Пелусіот вживає вираз: τροχὸν τῆς ζωῆς
ἡμῶν *колесо нашого життя* (*Epist.* 2.158).

10. **γρηγορέω** *пильнувати, чувати, не спати.*

латина	франц. /англ. / нім. / пол.	слов'янська / російська	українська
vigilo	франц. veiller англ. watch keep watch keep awake stay awake be on the alert be alert stay alert нім. wachen bin wach, wachsam пол. czuwać	БДЄТИ бодрствовать	пильнувати (Ог, УБТ) чувати (Хом)

Дієслово **γρηγορέω** є терміном елліністичної греки (від перфекту класичного дієслова ἐγείρω), що знаходиться також у папірусах, у Септуагінті, Йосифа Флавія, апокрифах. Семітичних коренів не має.

BAGD дає три значення:

1. не засинати, *бути пильним* [to stay awake, *be watchful* (Herm. Wr. 11, 21b; 1 Macc 12:27; 2 Esdr 17:3) Mt 24:43; 26:38, 40; Mk 13:34; 14:34, 37; Lk 12:37, 39 v.l.]

2. бути у постійній готовності, *бути насторожі, бути пильним* [to be in constant readiness *be on the alert* (fig. ext. of 1; cp. Bar 2:9 al.; cp. our 'keep one's eyes open') Mt 24:42; 25:13; 26:41; Mk 13:35, 37; 14:38; Ac 20:31; 1 Cor 16:13; 1 Th 5:6; 1 Pt 5:8; Rv 3:2f; 16:15; IPol 1:3. ὑπὲρ τῆς

ζωῆς *be vigilant for your life* D 16:1. Of alertness in prayer γρηγοροῦντες ἐν αὐτῇ (=προσευχῇ) *be wide awake about it* Col 4:2]

3. *бути живим* [to remain fully alive, *be alive* (opp. to be dead, fig. ext. of 1) γ. and καθεύδω, *be alive and be dead* 1 Th 5:10 (this opposition develops in association w. the popular consolatory motif of death as a sleep, s. καθεύδω 3).] EDNT дає також три значення: 1) Γρηγορέω means primarily *not sleep*; 2) The fig. sense *be vigilant* is strongly predominant in the NT; 3) In 1 Thess 5:10 the reference to "whether we *wake* or sleep" is, as the wider context indicates, to living or dying. Майже так само TDNT (he literal sense "to watch", the figurative sense "to be vigilant", "to be alive").

	Огієнко	Хоменко	УБТ
<i>Mat 24:42</i> Γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε ποῖα ἡμέρα ὁ κύριος ὑμῶν ἔρχεται. 43 Ἐκεῖνο δὲ γινώσκετε ὅτι εἰ ἴδει ὁ οἰκοδεσπότης ποῖα φυλακῆ ὁ κλέπτῃς ἔρχεται, ἐγρηγόρησεν ἂν καὶ οὐκ ἂν εἶασεν διορυχθῆναι τὴν οἰκίαν	Тож пильнуйте , бо не знаєте, котрого дня прийде Господь ваш. Знайте ж це, що коли б знав господар, о котрій сторожі прийде злодій, то він пильнував би, і підкопати свого дому не дав би.	Чувайте отже, бо не знаєте, якого дня Господь ваш прийде. Знайте те, що коли господар відав, у яку сторожу прийде злодій, пильнував би він і не дав би підкопати свого дому.	Отже, пильнуйте , бо не знаєте, в який день прийде ваш Господь. Тож пом'ятайте, що коли б господар знав, у яку сторожу приходять злодій, він пильнував би і не дав би підкопати свого дому.
<i>Mark 13:37</i> ὁ δὲ ὑμῖν λέγω πᾶσιν λέγω, γρηγορεῖτε.	А що вам Я кажу, те всім Я кажу: Пильнуйте!	А що вам кажу, – кажу всім: Чувайте!	А що Я вам кажу, кажу всім: Пильнуйте!

<i>Mark 14:34</i> καὶ λέγει αὐτοῖς· περιλυπός ἐστιν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου· μείνατε ὧδε καὶ γρηγορεῖτε .	І сказав Він до них: Обгорнена сумом смертельним душа Моя! Залишіться тут і пильуйте!	Потім каже до них: «Душа моя вся смутиться аж до смерти. Лишіться тут і чувайте! »	та казати їм: Смертельним смутком охоплена душа Моя, – залишайтеся тут і пильуйте!
<i>Mark 14:38</i> γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ ἔλθῃτε εἰς πειρασμόν· τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενής.	Пильуйте й моліться, щоб не впасти в спокусу, бадьорий бо дух, але немічне тіло!	Чувайте ж, моліться, щоб не ввійти в спокусу. Дух бадьорий, але тіло кволе!	Пильуйте й моліться, щоб не потрапити в спокусу, бо дух бадьорий, а тіло немічне!
<i>Luke 12:37</i> μακάριοι οἱ δοῦλοι ἐκεῖνοι, οὓς ἔλθων ὁ κύριος εὕρησει γρηγοροῦντας · ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι περιζώσεται καὶ ἀνακλινεῖ αὐτοὺς καὶ παρελθὼν διακονήσει αὐτοῖς.	Блаженні раби ті, що пан, коли прийде, то знайде, що пильнують вони! Поправді кажу вам: підперезеться він і їх посадовить, і, підійшовши, буде їм послуговувати.	Щасливі ті слуги, що їх він, прийшовши, застане невсипущими! Істинно кажу вам: Він підперезеться, посадить їх за стіл, і, приступивши, почне їм служити.	Блаженні ті раби, пан яких, прийшовши, застане їх на сторожі ; запевняю вас, що підперезеться, посадить їх і, підійшовши, буде служити їм.
<i>1 Thess 5:10</i> τοῦ ἀποθανόντος ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα εἴτε γρηγορῶμεν εἴτε καθεύδωμεν ἅμα σὺν αὐτῷ ζήσωμεν.	що помер був за нас, щоб, чи пильнуємо ми чи спимо, укупі з Ним ми жили.	який умер за нас, щоб ми, чи чуваємо , чи спимо, разом з ним жили.	Який помер за нас, щоб ми, – чи пильнуємо , чи спимо, – разом з Ним жили.
<i>Rev 16:15</i> Ἴδου ἔρχομαι ὡς κλέπτης· μακάριος ὁ γρηγορῶν καὶ τηρῶν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἵνα μὴ γυμνὸς περιπατῆ καὶ βλέπωσιν τὴν ἀσχημοσύνην αὐτοῦ.	Ось іду, немов злодій! Блаженний, хто чуйний , і одягу свою береже, щоб нагим не ходити, і щоб не бачили ганьби його!	Глядіть, іду, неначе злодій. Блаженний, хто пильнує і одягу свою береже, щоб не ходити голим, і не бачили сорому його.	Ось приходжу, мов злодій! Блаженний, хто пильнує , і хто береже свій одяг, щоб не ходити нагим і щоб не бачили його сорому!

2. **νήφω** тверезітисця, бути (ставати, робити себе) тверезим.

латина	франц. /англ. / нім. / пол.	слов'янська / російська	українська
esse sobrius, prudens	франц. être sobre, prudent англ. be sober, self-controlled, be sober-minded, be self-possessed, to discipline yourselves, keep sober <i>in spirit</i> нім. nüchtern пол. trzeźwić	трезвітисця трезвиться, быть бдительным	бути тверезим, пильним, пильнувати

	Огієнко	Хоменко	УБТ
1 Thess 5:6 ἄρα οὖν μὴ καθεύδωμεν ὡς οἱ λοιποὶ ἀλλὰ γρηγορῶμεν καὶ νήφωμεν .	Тож не будемо спати, як інші, а пильнуймо та будьмо тверезі!	Не спімо, отже, як інші, а чуваймо та будьмо тверезі!	Тож не спімо, як інші, а пильнуймо та будьмо тверезі!
1 Pet 5:8 Нήψατε, γρηγορήσατε. ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος ὡς λέων ὠρυόμενος περιπατεῖ ζητῶν [τινα] καταπιεῖν.	Будьте тверезі, пильнуйте! Ваш супротивник диявол ходить, ричучи, як лев, що шукає пожерти кого.	Будьте тверезі і чувайте! Протівник ваш, диявол ходить навколо вас, як лев ревучий, шукаючи, кого б пожерти.	Будьте тверезі, пильнуйте. Ваш ворог – диявол – ходить і ричить, мов лев, шукаючи кого б поглинути.
2 Tim 4:5 Σὺ δὲ νήφε ἐν πᾶσιν, κακοπάθησον, ἔργον ποιήσον εὐαγγελιστοῦ, τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον.	Але ти будь пильний у всьому, терпи лихо, виконуй працю благовісника, сповняй свою службу.	Ти ж будь тверезим у всьому, знось напасті, виконуй працю евангелиста, виконуй свою службу.	Ти ж будь тверезий у всьому, терпи злидні, виконуй діло благовісника, звершуй своє служіння.
1 Pet 1:13 Διὸ ἀναζωσάμενοι τὰς ὀσφύας τῆς διανοίας ὑμῶν νήφοντες τελείως ἐλπίσατε ἐπὶ τὴν φερομένην ὑμῖν χάριν ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ.	Тому то, підперезавши стегна свого розуму та бувши тверезі , майте досконалу надію на благодать, що приноситься вам в з'явленні Ісуса Христа.	Тому, підперезавши стан вашого ума, тверезі , надійтеся повнотою на благодать, що вам буде принесена в об'явленні Ісуса Христа.	Тому, підперезавши стегна свого розуму, будучи тверезими , цілком покладіть надію на благодать, що приноситься вам у з'явленні Ісуса Христа.
1 Pet 4:7 Πάντων δὲ τὸ τέλος ἤγγικεν. σωφρονήσατε οὖν καὶ νήψατε εἰς προσευχάς.	Кінець же всьому наблизився. Отже, будьте мудрі й пильнуйте в молитвах!	Кінець усьому близько. Будьте мудрі й тверезі , здатні до молитов.	Та наблизився всьому кінець же. Тому будьте мудрі й ревні в молитвах!

BAGD на **νήφω**: власне «бути тверезим» [‘be sober’], але в НЗ тільки метафорично «бути вільним від будь-якої форми інтелектуального чи духовного ‘сп’яніння’, від крайнощів, пристрастей, квапливості, збентеження тощо, **бути поміркованим, підконтрольним собі**» [be free fr. every form of mental and spiritual ‘drunkenness’, fr. excess, passion, rashness, confusion, etc. **be well-balanced, self-controlled** 1 Th 5:8; 1 Pt 1:13. ... v. ἐν πᾶσιν *be self-possessed under all circumstances* (M. Ant. 1, 16, 15) 2 Ti 4:5. W. γρηγορεῖν (ср. Plut., Mor. 800b ἀγρυπνῶν κ. νήφων κ. πεφροντικώς) 1 Th 5:6; 1 Pt 5:8. W. σωφρονεῖν (Lucian, Nigrin. 5f): v. εἰς προσευχάς *exercise self-restraint, to help you pray* 1 Pt 4:7; Pol 7:2 has v. πρὸς τὰς εὐχάς. v. ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν *exercise self-control for (your own) good* 2 Cl

13:1. W. allusion to the self-control practiced by athletes: νήφε ὡς θεοῦ ἀθλητῆς [Pol 2:3.] Словник Старослов'янсько-український (Л. Белей, О. Белей, Л., 2001) на **трьѣзвѣтисѧ** дає «бути поміркованим, стриманим, скромним; утримуватися».

У патристиці γρηγορέω і νήφω означають духовну пильність (Lampe на γρηγορέω: spiritual vigilance; на νήφω: be sober, be sober-minded, be or become sane, be vigilant). В аскетичній літературі певну трудність складає переклад відповідних іменників γρηγόρησις *пильнування, чування* і νήψις *тверезість, тверезіння*.

Скорочення:

Беза Т. – *Novum Testamentum ex interpretatione Theodori Bezae. Cantabrigae A.D. 1642.*

КП – Кассиановский перевод

Ог – переклад І. Огієнка (Респ. Рада ЕХБ України, К., 1990)

РБО – перевод РБО (В. Н. Кузнецова, 2005)

СП – Синодальный перевод

УБТ – переклад Укр. Бібл. Товариства (К., 2000)

Хом – переклад І. Хоменка (UBS, 1990)

BDAG – *Greek-English Lexicon of the NT and Other Early Christian Literature.* 2000.

ВТР – *Biblia Tysiaclecia*, Wydanie 4, 1965/1984.

EDNT – *Exegetical Dictionary of the New Testament* (3 vols.), H. Balz and G. Schneider, eds. 1994.

EIN – *Einheitsübersetzung der Heiligen Schrift.* 1980.

ELB – *Elberfelder Bibel revidierte.* 1994.

ESV – *English Standard Version.* 2001.

HRD – *Die Bibel.* Herder. 2005.

KJV – *King James Version.*

L45 – *Luther Bible 1545.*

LSG – *Louis Segond*, 1910.

LUT – *Lutherbibel 1984.*

MNT – *Muenchener Neues Testament.* 1998.

MRD – Transl. of Peshitta by J. Murdock (1852).

NAU – *The New American Standard Bible.* 1995.

NEB — *New English Bible.* 1961, 1970

NET – *The NET Bible.* 2005.

NIV – *The New International Version.* 1984.

NJB – *New Jerusalem Bible.* 1985.

NRS – *New Revised Standard Version Bible.* 1989.

SCH – *Schlachter Bible*, 1951.

TDNT – *Theological Dictionary of the New Testament* by G. Kittel, G. Friedrich, G. W. Bromiley, 1964.

TOB – *Traduction Œcuménique de la Bible.* 1988.